

Bukurešt projekt rane intervencije (The Bucharest Early Intervention Project BEIP)

Maja Lang Morović

KBC: "Sestre milosrdnice"

Ključne riječi: rana intervencija, institucionalizacija, udomljavanje, razvoj djeteta, deprivacija

Provođenje međunarodnih studija i projekata predstavlja jedinstvenu priliku za odgovaranje na zanimljiva znanstvena pitanja, te obogaćivanje suradnje između institucija razvijenih i nerazvijenih zemalja¹. Tako Bukurešt projekt rane intervencije predstavlja međunarodni projekt udomiteljske skrbi kao alternative institucionalizaciji, započet 2000. godine. U ovoj longitudinalnoj i opsežnoj studiji ostvarena je međunarodna suradnja tri sveučilišna profesora iz SAD-a, sa sveučilišta Tulane University, University of Maryland, te Harvard University, odnosno bolnice Boston Children's Hospital i vlade Republike Rumunjske². Kako bi osigurali sveobuhvatnu procjenu djece, napravili mrežu udomiteljskih obitelji i razvili administrativnu službu potrebnu za izvršenje projekta kroz cijelo njegovo trajanje, u sklopu projekta također je ostvarena suradnja voditelja istraživanja i rumunjskih nevladinih udruga³. BEIP je projekt podržan i financiran od strane National Institute of Mental Health, the John D. and Catherine T. MacArthur Foundation kroz projekt „Rano iskustvo i razvoj mozga“ pod voditeljstvom dr. Charlesa A. Nelsona, te fondacijama obitelji Sinneave i Binder.

Povijesno, socijalistički režim, te drakonska vladavina diktatora Nicolasa Ceausescua 80ih godina prošlog stoljeća u Rumunjskoj imalo je devastirajuće posljedice na socijalne i ekonomske prilike u zemlji. Po njegovoj politici, isplata inozemnog duga bila je moguća ukoliko se stvori dovoljno velika radna snaga u zemlji. U te svrhe nametnuo je rigoroznu pronatalitetnu politiku kojom je određeno da je svaka žena reproduktivne dobi dužna roditi minimalno petero djece. Ukoliko isto nije bilo ostvareno, obitelji su plaćale ogromne kazne, više stope poreza, te su bile posjećivane od strane „Menstrualne policije“ tj. ginekologa zaduženih za ispitivanje i pregledavanje žena. Također, pobačaj ili bilo koji drugi vid kontracepcije bio je protuzakonit i kažnjiv^{1,3}. Budući da je država bila siromašna, velik broj obitelji nije imao mogućnosti za zbrinjavanje tolikog broja djece, te su ih često ostavljali u domovima za nezbrinutu djecu. Dapače, komunistička ideologija zagovarala je ovakav vid

ponašanja jer je vladalo mišljenje da država može odgajati djecu uspješnije i bolje nego roditelji. Prema tome, desetci tisuća djece smješteno je u institucije. 90-ih godina, kad je Ceausescu svrgnut s vlasti, a vijest o velikom broju nezbrinute djece se raširila i dospjela u zapadne medije, dolazi do dodatnog rasta rumunjskog siromaštva, te posljedično, daljeg porasta institucionaliziranja djece^{1,3}. Skrb za nezbrinutu djecu bila je organizirana na način da su od rođenja do tri godine života djeca bila smještena u tzv. „Leagane“ ili kolijevke. Po navršene tri godine, djeca su psihološki i psihijatrijski procijenjena, te sukladno rezultatu dalje smještavana ili u domove za nezbrinutu djecu ili ustanove za djecu s teškoćama u razvoju. Niti jedan od ovih oblika institucija nije osiguravao uvijete za poticajni socijalni, emocionalni niti tjelesni razvoj ove djece, te se može govoriti o ranoj razvojnoj deprivaciji ove skupine⁴.

Prije 90ih godina u Rumunjskoj je postojala vrlo ograničena mogućnost udomljavanja djece, isključivo međunarodnog oblika. Međutim, 2001. godine Rumunjska je vlada zabranila sve oblike međunarodnog posvajanja, tako da u vrijeme početka BEIP projekta, udomljavanje kao oblik skrbi za napuštenu djecu u Rumunjskoj gotovo da nije ni postojao³. Projekt BEIP nastao je kao odgovor na pitanje rumunjskih izvršnih vlasti o najoptimalnijem načinu skrbi za napuštenu djecu. Iako u SAD-u oblik institucijske skrbi gotovo da i ne postoji, te je odgovor na to pitanje posljednjih 100 godina smještanje djeteta u udomiteljske obitelji, Rumunjska u to vrijeme nije imala razrađen sustav skrbi za gotovo 170 000 nezbrinute djece^{1,3}.

Prema tome, glavni cilj BEIP projekta bio je ostvarivanje i implementaciju adekvatnog sustava udomljavanja djece smještene u ustanove za nezbrinutu djecu na području Rumunjske. Dodatni, ali ne i manje važni ciljevi projekta odnose se na utvrđivanje utjecaja rane institucionalizacije na razvoj mozga i ponašanja, utvrđivanje učinka smještaja djece u kvalitetne udomiteljske obitelji kao vida intervencije, odnosno, do koje mjere se negativni učinci mogu „popraviti“, te postoje li kritični periodi razvoja za rehabilitaciju određene sposobnosti⁵.

U svrhe projekta razvijen je kompleksni model udomljavanja koji je uključivao inicijalnu pripremu i trening socijalnih radnika, te tijekom provedbe njihovo sustavno praćenje i savjetovanje. Udomiteljske obitelji pronađene su putem kompleksnog, masovnog oglašavanja, od pisanih brošura, do oglasa u medijima. Uz uobičajene poticajne mjere, projektom su omogućena sredstva za kompletno opremanje djeteta kroz tri godine, te trogodišnji ugovor o radu. Također, prema rumunjskom zakonu o podršci majkama, udomiteljstvo predstavlja vid rada, regulirano je ugovorom o radu i zahtijeva prilaganje dokumentacije o nekažnjavanju, životnim prilikama, srednjoškolsko obrazovanje, zdravstveni certifikat i pismeni pristanak svih članova kućanstva. U periodu od 4 mjeseca na taj način je

okupljeno i educirano 60 udomiteljskih obitelji⁵. Posebno educirani socijalni radnici provodili su praćenje i pružanje podrške udomiteljskim obiteljima kako bi okolina u koju se djeca uključuju bila što poticajnije, toplija i kvalitetnija^{1,5}. Važno je naglasiti da je to period početaka socijalnog rada u Rumunjskoj, budući da je Ceausescuova vladavina ukinula obrazovanje socijalnih radnika, jer „nitko nije imao socijalnih problema koje država ne može riješiti“. BEIP projekt je prva randomizirana, kontrolirana studija ove vrste^{1,5,6}.

Budući da je BEIP projekt koji prije svega uključuje procjenu vulnerabilne skupine djece, te da je kreiran kako bi, među ostalim, ponudio smjernice za donošenje političkih odluka, bilo je od neophodne važnosti zadovoljiti etičke standarde i razjasniti sve moguće dileme vezane uz sigurnost i prava ispitanika. Uz projektni odbor, s ciljem osiguravanja maksimalne sigurnosti djece, formiran je dodatni nadzorni odbor na razini tri američka sveučilišta s kojima je ostvarena suradnja, te koji je morao odobriti svaki korak i odluku prije provedbe projekta.

Među brojnim etičkim pitanjima vezanim uz projekt, postavilo se i pitanje o tome tko će biti odgovorna osoba koja će dati pristanak za sudjelovanje djeteta u istraživanju. Prema etičkim standardima, svako dijete mlađe od 18 godina treba pristanak roditelja ili skrbnika kako bi sudjelovalo u bilo kojem vidu znanstvenih istraživanja. Budući da djeca uključena u projekt nisu imala niti roditelja niti skrbnika, pitanje odgovornosti za udomljenu djecu preuzeli su udomitelji, a za djecu smještenu u ustanove, lokalno povjerenstvo. Slijedeće pitanje bilo je pitanje jednakosti. S obzirom da je samo polovina djece udomljena, zašto preostala djeca ne bi dobila iste mogućnosti. Kao odgovor na ovo etičko pitanje autori navode da benefit od udomljavanja u Rumunjskoj, niti općenito u većim znanstvenim studijama još nije dokazan, te da je BEIP osmišljen upravo s tim ciljem. Prema tome, nije postojao dokaz da su djeca koja su ostala u ustanovama na bilo koji način zakinu³. Nadalje, pitanje rizika za djecu riješeno je odgovorom da projektni odbor na nikakav neće interferirati sa budućom mogućnosti udomljavanja djece ostale u ustanovama. Sukladno tome, za vrijeme procjene u dobi od 54 mjeseca, u ustanovama je ostalo 28 od 68 inicijalno uključenih u projekt. Što se tiče samog procesa ispitivanja, za djecu nije postojao nikakav rizik veći od uobičajenih svakodnevnih situacija. Konačno, postavljano je pitanje udomljene djece po završetku projekta. Po tom pitanju, projektni odbor je zajedno sa rumunjskom vlasti donio odluku da će nastaviti pružati podršku obitelji po završetku studije, kako niti jedno dijete ne bi bilo „vraćeno“ u institucionalni oblik njege. U tu svrhu osiguran je fond od 900 000\$ u svrhe potpore udomiteljskim obiteljima iz projekta. Sukladno, završetkom projekta 2005, u udomiteljskim obiteljima ostalo je 41 od inicijalnih 68 djece¹.

Djeca uključena u projekt napuštena su odmah ili netom po rođenju, te smještena u jednu od šest institucija za nezbrinutu djecu u Bukureštu, Rumunjskoj^{2,3}. Na samom početku studije, prvi korak bio je uspostaviti laboratorij, odnosno osigurati prostor i educirati osoblje koje će provoditi procjenu^{4,5}. Potom je izvršena inicijalna procjena 136 djece u dobi 6-31 mjesec, i njihove okoline. Opsežna procjena obuhvaćala je domene fizičkog rasta (visine, težine i opsega glave), kognitivnih funkcija, govorno jezičnog razvoja, socijalne komunikacije, emocionalnog razvoja (procjena interakcije), privrženosti, mogućnosti diskriminacije identiteta i emocija⁷, razvoja mozga (EEG i ERP)⁶ i dr¹. Po procjeni, polovica djece smješteno je u posebno pripremljene udomiteljske obitelji, dok je preostalih 68 nastavilo život u instituciji. Isto tako, iz pedijatrijskih klinika u Bukureštu uključena je kontrolna skupina od 72 djece koja nikad nisu bila smještena u ustanove. Sva djeca (udomljena, institucionalizirana i kontrolna) ponovo su procijenjena u dobi 30, 42 i 54 mjeseca i 8 godina, te su njihovi rezultati međusobno uspoređeni^{1,2,3,5}. Rezultati ovakve procjene bili su dramatični od samog početka. Djeca odgajana u institucijama imali su značajno lošije rezultate na svim područjima procjene; niže rezultate IQ (prosječno 65 u usporedbi s 103 kod djece koja nisu odgajana u institucijama), više psihijatrijskih poremećaja (56% u usporedbi s 14%), manje su se smiješila i smijala, te su rjeđe započinjala socijalnu interakciju. Govorno jezično sposobnosti značajno su kasnile, kao i sposobnost stvaranja zdrave privrženosti⁶ i emocionalnih veza. Također, cjelokupna moždana aktivnost bila je snižena^{4,8}.

Slijedeći rezultati, kod djece do 54 mjeseca starosti ukazuju da rana institucionalizacija rezultira teškim odstupanjima na kognitivnom (IQ) i socijalno emocionalnom planu, utječe na povišenu stopu pedijatrijskih psihijatrijskih poremećaja^{6,9}, te promjenu električne aktivnosti mozga⁸. Međutim, pozitivan učinak udomljavanja ogleda se u svim procjenjivanim područjima. Ipak, ustanovljeno je da za razvoj neuralne aktivnosti, jezika, kognitivnih i socijalno emocionalnih funkcija postoji kritični period u razvoju djeteta. Odnosno, ranije udomljavanje djeteta, rezultira boljim napretkom. Iako kritični periodi razvoja variraju po domenama, može se reći da je za razvoj djeteta ključno udomljavanje prije navršene 2 godine života³. Ovi rezultati potvrđuju podatak da je razvoj u prve tri godine djetetovog života izuzetno rapidan, kompleksan i da je to period u kojem se događa velika promjena od potpune novorođenačke neovisnosti, do neobaveznosti, slobode i znatiželje trogodišnjaka. Također, idu u prilog istraživanjima koja govore o periodu najvećeg plasticiteta mozga i živčanog sustava^{5,10}, te potrebe za iskustvom i poticajnom okolinom od najranije dobi¹¹.

Preliminarni rezultati djece u dobi 8 godina ukazuju na činjenicu da djeca koja su nastavila život u institucijama za nezbrinutu djecu značajno kasne na svim ispitivanim

područjima razvoja. Nadalje, djeca smještena u udomiteljske obitelji u nekim domenama pokazuje vrlo slične ili jednake rezultate kontrolnoj skupini, odnosno, može se reći da su ostvarila potpuni „oporavak“. Međutim, u ostalim domenama rezultati djece smještene u udomiteljske obitelji nalaze se na sredini, između onih djece koja su ostala živjeti u instituciji i kontrolne skupine djece koja nikada nisu institucionalizirana. Taj podatak odnosi se na područja privrženosti, emocionalnih reakcija, anksioznosti i IQ, te su djeca postigla svoj maksimum na navedenim područjima. Potrebno je dalje praćenje kako bi se ustanovilo ima li udomljavanje dugotrajne učinke, zatim postoje li dodatni kritični periodi za razvoj pojedinih vještina, i utvrdili mehanizme oporavka na područjima kognitivnog, socijalnog i psihološkog razvoja^{2,3}.

Tim stručnjaka uključenih u projekt trenutno radi na dovršavanju slijedećeg ciklusa procjene djece u dobi 12 godina, netom prije ulaska u pubertet kao slijedeći ključni period razvoja².

Osim razvojnih spoznaja, vrijednost BEIP projekta je i u stvaranju smjernica za razvoj nacionalnih strategija i zakonodavnih aktova za nezbrinutu djecu smještenu u institucije, i to na globalnoj razini. Rezultati projekta sugeriraju micanje djece iz ustanova zatvorenog tipa, poticanje što ranijeg udomljavanja, a sve s ciljem ostvarivanja optimalnog razvoja. Izbjegavanjem institucijske skrbi, djeca će dobiti priliku za stvaranje ranih emocionalnih veza i privrženosti, što će dugoročno rezultirati boljom kvalitetom mentalnog zdravlja populacije⁶.

Kao jedan od rezultata projekta, koji opisuje tijek i rezultate projekta, te sugestije za izradu legislative po pitanju udomljavanja i institucionalizacije djece, proizašla je knjiga „Romania's Abandoned Children: Deprivation, Brain Development, and the Struggle for Recovery“, koju je publicirao Harvard University Press.

Zaključno, devastirajući učinci institucionalizacije na deprivaciju svih aspekata razvoja djeteta predstavljaju velik globalni problem. Provođenje projekta rodilo je globalno relevantnim rezultatima za mogućnosti razvoja nezbrinute djece. Trenutno se u svijetu nalazi oko 8 milijuna djece smješteno u neki oblik institucijske skrbi (od toga 1,5 milion na području srednje i istočne Europe¹⁰, što je za nas od iznimnog značaja), te je institucionalizacija primarni oblik smještaja nezbrinute djece u nekim dijelovima svijeta. Stoga bi ovaj problem trebao predstavljati prioritet u području javnog zdravstva. Osim toga, 75% zlostavljanja djece u SAD-u odnosi se na zanemarivanje, problem koji novije studije opisuju kao izuzetni negativan za razvoj djece, te sugeriraju metode rane intervencije s ciljem dugoročnog benefita za djecu. Prema tome, problemi kako institucionalizacije, tako i zanemarivanja djece zahtijevaju dodatnu pozornost kako znanosti, tako i ključnih dionika uključenih u donošenje

relevantnih političkih odluka na pojedinačnim državnim, ali i globalnoj razini^{2,3}. BEIP projekt jedan korak je prema ostvarivanju optimalizacije mogućnosti za razvoj ove vulnerabilne skupine.

Literatura:

1. Zeanah CH, Koga SF, Simion B, Stanescu A, Tabacaru CL, Fox NA, Nelson CA. Ethical considerations in international research collaboration: the Bucharest early intervention project. *Infant Mental Health Journal*. 2006;27(6):559-576
2. Bukurešt projekt rane intervencije, dostupno na www.bucharestearlyinterventionproject.org/About-Us.html, 7.4. 2014
3. Zeanah CH, Fox NA, Nelson CA. The Bucharest early intervention project. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 2012;200(3):243-247
4. Laboratorij za kognitivnu neuroznanost, dostupno na <http://www.roconsulboston.com/Pages/InfoPages/Culture/NelsonDrLab.html>, 07.04.2014
5. Zeanah CH, Nelson CA, Fox NA, Smyke AT, Marshall P, Parker SW, Koga S. Designing research to study the effects of institutionalization on brain and behavioral development: The Bucharest early intervention project. *Development and Psychopathology*. 2003;15:885-907.
6. McLaughlin KA, Zeanah CH, Fox NA, Nelson CA. Attachment security as a mechanism linking foster care placement to improved mental health outcomes in previously institutionalized children. *J Child Psychol Psychiatry*. 2012;53(1):46-55
7. Parker SW & Nelson CA. The impact of early institutional rearing on the ability to discriminate facial expressions of emotion: An event-related potential study. *Child development*. 2005;76(1):54-72
8. Vanderwert RE, Marshall PJ, Nelson CA, Zeanah CH, Fox NA. Timing of intervention affects brain electrical activity in children exposed to severe psychosocial neglect. *PLoS ONE*. 2010;5(7).
9. Zeanah CH, Egger HL, Smyke AT, Nelson CA, Fox NA, Marshall PJ, Guthrie D. Institutional rearing and psychiatric disorders in Romanian preschool children. *Am J psychiatry* 2009;166(7):777-785
10. Nelson CA. Neurobiological perspective on early human development. *Neurology and Early Human Deprivation*. 2007;1(1):13-18
11. Nelson CA, Zeanah CH, Fox NA, Marshall PJ, Smyke AT, Guthrie D. Cognitive recovery in SOcially deprived young children: the Bucharest early intervention project. *Science*. 2007;318:1937-1941